

ISSN: 2456-0057

IJPNPE 2019; 4(1): 340-341

© 2019 IJPNPE

www.journalofsports.com

Received: 15-11-2018

Accepted: 20-12-2018

डॉ. मंजु सुशेराव फ़िर्मळ

श्री संत गजानन महाराज अभियांत्रिकी
महाविद्यालय, शेजंघ, जि. बुलढाणा,
महाराष्ट्र, भारत

पद्मश्री प्रभाकरराव अंबादासपंत वैद्य यांचे शारीरिक शिक्का त्रितातील कार्याचे योदा

डॉ. मंजु सुशेराव फ़िर्मळ

प्रस्तावना

भारतात फार प्राचीन जळापासून बलोपासनेला महत्त्व दिले जेले आहे. 'शरीरमाद्यं जलु धर्मसाधनम्। बलम् उपास्व। जु वंनेवह जर्मजि निमी विषेतशत समा:।' इ. प्रसिद्ध वचने तसेच वेद व पुराणातील अनेक ज थोमधून भारतात शारीरिक शिजजाला महत्त्व दिले जेले असल्याने निविवादपजे दिसते. धर्मसाधना ज रायची असली तरीसुद्धा शरीराची योज्य निजा राजून काळजी घेऊन ते समर्थ बनवा असे पुराणातून सांगितले आहे.

आजवर भारतातील सर्व अवतारी पुरुष शक्तीची उपासना करत होते असे दिसते. देवतांनी असुरांवर मिळविलेल्या विजयाच्या अनेक गोष्टी आपण परंपरागतरित्या ऐकत आलो आहोत. शक्तीचा उपयोग शाश्वत मुल्यांच्या प्रतिष्ठानासाठी आणि कलांची उपासना आत्म्याच्या उन्नतीसाठी हा मुल्याधिष्ठित विचार भारतीय संस्कृती आणि परंपरेने दिलेला आहे.

आधुनिक शिजज हे विद्यार्थी केंद्रीत आहे. शारीरिक शिजज ही व्यक्तीच्या विकासाभोवती केंद्रीत आहे. म्हणूनच वैयक्तिक व्यायाम प्रकाराबरोबरच सांघिक जेळ व इतर कार्यक्रमाची देजील आवश्यकता असते.

शारीरिक शिजज हे शिजणाचे अविभाज्य अंग मानले जाते. ज्या दृष्टिकोनातून शारीरिक शिजजास शालेय अभ्यासक्रमात एक आवश्यक विषय म्हणून स्थान आहे. शिजणातून व्यक्तीचा सर्वांगीण विजस हे तत्त्व शिजज तज्ज्ञांनी माय जेले आहे. हेच तत्त्व शारीरिक शिजणातही अभिप्रेत आहे. बालकांच्या शरीराचा विजस, त्यांच्या मनाचा विजस व त्यानंतर त्यांची चारित्रसंपन्नता असा वेजवेजळा विचार जरे जैर आहे. शारीरिक शिजज हे व्यक्तीच्या सर्वांगीण विजसास कारणीभूत ठरते. सांघिक खेळात व अन्य क्रीडा प्रकारात बुद्धीचा उपयोग ज रावा लागतो. समयसूचकतेने निर्जय ध्यावे लागतात. म्हजजेच मानसिक विकासनशीलता येते. एकूणच शरीर, मन व बुद्धी याचा विजस शारीरिक शिजणातून साध्य करता येते.

या उच्चतम ध्येयाने प्रेरित झालेले व्यक्तिमत्व म्हणजे अमरावती येथील जगप्रसिद्ध श्री हनुमान व्यायाम प्रसारक मंडळाचे प्रधान सचिव पद्मश्री प्रभाकरराव अंबादासपंत वैद्य होय. यांचा जन्म देशसेवेचे कठोर व्रत धारज जेलेल्या वैद्य कुटुंबात २५ मे १९३२ साली झाला. ते दिवस स्वातंत्र्य संग्रामाचे होते. प्रत्येक जण स्वातंत्र्याच्या भावनेने प्रेरित झालेला होता. त्यामुळे वडील अंबादासपंत व जज अनंतराव वैद्य या बंधुद्वयांनी १९१४ साली 'हनुमान क्लब' या नावाने आखाड्याची सुरुवात जरून पुढे श्री हनुमान व्यायाम प्रसारक मंडळ या नावाने प्रसिद्धीस आलेली ही संस्था स्वातंत्र्य संग्रामाचे प्रेरणास्रोतच बनलेली होती. त्यामुळे साहजिकच देशसेवेबरोबर व्यायामाचे बाळकडू प्रभाकररावांना लहानपणापासून मिळत जेली. तर आखाड्यात येणाऱ्या थोरामोठ्यांचे संस्कार प्रभाकररावांवर कळत नकळत होत जेली. पुढे १९७८ साली प्रभाकरराव हे श्री हनुमान व्यायाम प्रसारक मंडळाच्या प्रधान सचिव पदी विराजमान झाले. तदनंतर शारीरिक शिजजाला खऱ्या अर्थाने उर्जितावस्था प्राप्त झाली.

वडील स्व. श्री अंबादासपंत वैद्य यांनी 'हनुमान क्लब' या लहानशा रोपट्याला शिस्त, धैर्य आज सातत्य यांचे खतपाणी घालून हनुमान व्यायाम प्रसारक मंडळाने वटवृक्षात रूपांत जेले आहे. पाच एकराच्या जेत्रावर सुरु झालेल्या हनुमान व्यायाम प्रसारक मंडळाचा विस्तार आता सव्वाशे एकराच्या विशाल क्षेत्रात झाला आहे. हा हनुमान व्यायाम प्रसारक मंडळाचा डोलारा ते मोठ्या हिंमतीने सांभाळत आहेत. ही संस्था मोठी झाली असली तरी ती सर्वसमावेश आहे. लहानथोर, जरीब-श्रीमंत, उच्च-नीच, स्त्री-पुरुष असा कोणताही भेदभाव येथे नाही. जु जीही यावे आज संस्थेचा यथेच्छ उपभोग घ्यावा असे समीकर ज येथे आहे. मात्र हे सर्व जेवळ आणि जेवळ प्रभाकररावांमुळेच. त्याअर्थाने प्रभाकरराव वैद्य हे केवळ व्यक्ती नसून संस्था आहेत. प्रचंड आत्मविश्वासाच्या व असामान्य कर्तृत्वाच्या बळावर हनुमान व्यायाम प्रसारक मंडळाची दैदिप्यमान वाटचाल होते आहे. श्री प्रभाकररावांचे संपूर्ण जीवन म्हणजे 'बलम उपास्व' आणि 'आगे बढे सबसे आगे बढो' या श्री हनुमान व्यायाम प्रसारक मंडळाच्या ब्रीदवाक्यांचा अविष्कार आहे.

भारतीय शारीरिक शिजणाला उच्चतम दर्जा प्राप्त होण्याच्या दृष्टीने श्री प्रभाकरराव वैद्य यांनी श्री हनुमान व्यायाम प्रसारक मंडळाच्या माध्यमातून मंडळाच्या १२५ एकराच्या विस्तीर्ण परिसरामध्ये भव्य असे क्रीडा संकुल (Sport Complex) उभारलेले आहे. त्यामध्ये ऑलिम्पिक दर्जाचे L आकाराचे स्विमींग पुल, वॉर्मींग अप आणि ट्रेनिंग स्विमींग पुल लहान मुलांकरिता, मोठे खुले सभागृह, खेळासाठी आवश्यक सोयी जसे इनडोअर बॅडमिंटन हॉल ज्यामध्ये इनडोअर व्हॉलीबॉल व बास्केटबॉलची सोय उपलब्ध करून दिली आहे. जिम्नेस्टिक हॉल, कुस्ती व ज्युडो हॉल, हेल्थ सेंटर, फिजीओथेरेपी विभाज, संशोधन प्रयोजशाळा, योजा व नॅचरोथेरेपी केंद्र, दोन ४००m सिंडर ट्रॅक, एरोबिक सेंटर, चार बास्केटबॉल कोर्ट, हॉकी व फुटबॉलचे मैदान, अॅथलेटिक क्रीडांगण,

Correspondence

डॉ. मंजु सुशेराव फ़िर्मळ

श्री संत गजानन महाराज अभियांत्रिकी
महाविद्यालय, शेजंघ, जि. बुलढाणा,
महाराष्ट्र, भारत

दोन टर्फ क्रिकेट पिच, हॅन्डबॉल मैदान, ज बड्डी व जो-जो मैदान समाविष्ट आहेत. दुसऱ्या राज्यातील २००० प्रशिक्षणार्थी व १००० स्थानिक नागरीक ह्या सोयींचा फायदा घेतात.

शारीरिक शिक्षणाला शिक्षणाला दर्जा प्राप्त होण्याच्या दृष्टीने मंडळाच्या अंतर्गत डिग्री कॉलेज ऑफ फिजीकल एज्युकेशन या महाविद्यालयाची स्थापना करून त्याद्वारे बी.पी.ई. बी.पीएड. एम.पीएड. डी.वायएड. सारखे विविध अभ्यासक्रम या महाविद्यालयाच्या द्वारे चालविले जातात. या महाविद्यालयाला स्वायत्त दर्जा प्राप्त झाला असून प्रभाकरराव वैद्य यांच्या मार्गदर्शनाखाली आजवर लाखो विद्यार्थ्यांनी, खेळाडूंनी प्रशिक्षण प्राप्त करून शारीरिक शिक्षण विषयात डिग्री प्राप्त केलेल्या आहेत. चिखलदरा सारख्या आदिवासी क्षेत्रामध्ये भारतातील प्रथम शारीरिक शिक्षण महाविद्यालयाची स्थापना करून आदिवासींसाठी शारीरिक शिक्षणाचे महाद्वारच खुले केले आहे. त्याचप्रमाणे चिखलदरा या ठिकाणी भव्य असे योगा व नॅचरोपॅथी सारजे सेंटर काढून त्याद्वारे विविध अभ्यासक्रम केंद्रशासनाच्या अंतर्गत मोठ्या प्रमाणात चालविले जातात.

भारतीय व्यायामाचा व शारीरिक शिक्षणाचा प्रचार आंतरराष्ट्रीय स्तरावर करण्यासाठी मंडळाद्वारे विविध देशात सातत्याने दौरे केले जातात. या भारतीय परंपरागत क्रीडा प्रकाराचे जतन व संवर्धन करण्याच्या दृष्टीने मंडळामध्ये गिष्मकालीन शिबीराच्या माध्यमातून विविध खेळांचे प्रशिक्षण मंडळाद्वारे दरवर्षी दिल्या जाते. श्री हनुमान व्यायाम प्रसारक मंडळामध्ये भारतामध्ये प्रथम गिष्मकालीन शिबीराची मुहूर्तमेळ मंडळाच्या संस्थापकांनी रुजून आजच्या आधुनिक क्रीडा जगात या प्राचीन परंपरेचे जतन प्रभाकरराव वैद्य करतात. तसेच मंडळामध्ये विविध राज्यस्तरीय, राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय स्पर्धेचे आयोजन केले जाते. त्याचप्रमाणे विविध देशांचे विविध खेळांचे प्रशिक्षक मंडळामध्ये आमंत्रित करून त्याद्वारे मंडळातील खेळाडूंना उत्कृष्ट असे प्रशिक्षण दिल्या जाते. त्यामुळे मंडळाच्या खेळाडूंनी राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय स्तरावर आपली यशस्वी अशी कामगिरी केली असून शारीरिक शिक्षणाची समर्थ अशी पताका देश-विदेशामध्ये प्रभाकरराव वैद्य यांच्या मार्गदर्शनाखाली फडकविलेली दिसून येते. त्यामुळे साहजिकच मंडळाच्या माध्यमातून शारीरिक शिक्षणाचा आंतरराष्ट्रीय स्तरावर प्रचार आज प्रसार झालेला दिसून येतो. या शारीरिक शिक्षणाच्या माध्यमातून अनेक बेरोजगारांना रोजगाराची संधी देऊन प्रभाकरराव यांनी त्यांचे भविष्यच घडविलेले आहे.

त्याचप्रमाणे शारीरिक शिक्षणासोबतच सामाजिक कार्याचा मेळ घालून हेल्पलाईन, चाईलडलाईन, शेतकरी अभियान, दिव्यांगांसाठी व आदिवासींसाठी आश्रमशाळेच्या माध्यमातून प्रभाकरराव यांनी केलेले कार्य अभिमानास्पद आहे. हे जय त्यांच्या अफाट कर्तृत्वाची प्रतिक आहेत. वरून वज्रासारखे कठोर दिसणारे हे व्यक्तिमत्व समाजातील दुःखाविषयी अत्यंत संवेदनशील आहे. म्हणूनच पुरस्तरांना मदत, जातीय दंगली शांत करण्यासाठी लावलेला प्रचंड हातभार, अनाथ अपंग मुलांचे पालकत्व स्विकारणे व इतर अनेक उपक्रमांतून राष्ट्रभक्ती, मानव प्रेम आणि आरोग्य संवर्धनाविषयी कळकळ या समाजहितासाठी केलेल्या गोष्टी प्रेरक आहेत. म्हणूनच या बहुआयामी व्यक्तिमत्त्वाची दखल शासन दरबारी घेतली गेली असून महाराष्ट्र शासनाने त्यांना जीवनगौरव पुरस्कार, शिवछत्रपती क्रीडा पुरस्कार सारखे अनेक पुरस्कारांसोबतच अत्यंत प्रतिष्ठेचा 'पद्मश्री' पुरस्कार देऊन प्रभाकरराव वैद्य यांना जौरविले आहे. म्हणूनच पद्मश्री प्रभाकरराव वैद्य म्हणजे क्रीडा क्षेत्रातील चालते बोलते विद्यापीठच होय.

संदर्भग्रंथ सूची

- १) देशपांडे डॉ. सुरेश, 'स्वातंत्र्याच्या लढ्यात', दुसरी आवृत्ती, (अमरावती प्रकाशन, प्रधान सचिव, श्री ह.व्या.प्र. मंडळ, १९९५).
- २) देशपांडे डॉ. सुरेश, (संपा.) 'मंडळाचा इतिहास', (अमरावती प्रकाशन, प्रधान सचिव, श्री ह.व्या.प्र. मंडळ, १९७१).
- ३) जर्दे प्रा. श्रीपाल आणि जर्दे प्रा. सौ. सुनिता, 'शारीरिक शिजजाचे स्वरूप', पहिली आवृत्ती, (कोल्हापूर, चंद्रमा प्रकाशन, १९९१).
- ४) कासट डॉ. गोविंद, 'प्रभाकरराव वैद्य' (अमरावती, डॉ. गोविंद कासट आणि मित्रमंडळी प्रकाशन, मार्च २००५).
- ५) तराळ डॉ. सतिश, 'शिवार', (अमरावती: पद्मश्री प्रकाशन, २०१६).
- ६) ज्योतिर्मय वार्षिक वृत्तांत - प्रकाशन, श्री ह.व्या.प्र. मंडळ, अमरावती, २०१७-१८.
- ७) त्रैवार्षिक वृत्तांत - प्रकाशन, श्री ह.व्या.प्र. मंडळ, अमरावती, २००९-२०१२.